

Rapport #27:**Speekseltesten in scholen: Impact op mentale gezondheid, motivatie en gedrag**

Het openhouden van scholen is een van de prioriteiten van het coronabeleid. Deze doelstelling staat recent onder druk omdat het virus sterk circuleert in scholen. Er worden dus creatieve scenario's gezocht om het virus onder controle te houden zodat scholen toch kunnen openblijven. Sinds enige tijd loopt in enkele scholen een proefproject met speekseltesten: het ochtendspeeksel van leerkrachten en omkaderend personeel werd gedurende 3 weken geanalyseerd op het coronavirus met een PCR-test. In een vergezellend luik werd onderzocht of deelname aan dit project de mentale gezondheid van schoolpersoneel beïnvloedt, en of deelname een mogelijke bedreiging vormt voor het duurzaam volgen van de maatregelen. In dit rapport vatten we de resultaten van dit laatste luik samen.

Uit de vergelijking met een controlegroep blijkt dat het gebruik van speekseltesten een buffer vormt tegen een toenemende bezorgdheid om besmetting en tegen een afname in vitaliteit. Het schoolpersoneel dat de speekseltesten ziet als een toegang naar meer vrijheid vertoont een minder trouwe opvolging van de maatregelen op langere termijn. Het personeel dat de speekseltesten ziet als een middel om een collectief doel te realiseren - het waarborgen van het leerproces en welbevinden van leerlingen en het vermijden van uitbraken - volgt de maatregelen blijvend beter op. De voorstelling dat speekseltesten meer vrijheid mogelijk maakt, creëert een verwachtingspatroon gericht op eigenbelang met mogelijks negatieve neveneffecten voor ons preventieve gedrag. We formuleren een reeks aanbevelingen voor een optimale psychologische omkadering van een bredere uitrol van dit project in het onderwijsveld.

“Take home” boodschap

- Deelname aan het speekselproject ...
  - ... vormt een beperkte buffer tegen een stijgende angstige bezorgdheid zonder dat het gepaard gaat met een verminderd risicobesef.
  - ... beschermt in beperkte mate tegen een daling in vitaliteit en zorgt voor een onmiddellijke, maar wel beperkte en tijdelijke verbetering van de levenstevredenheid.
  - ... zorgt voor het iets minder trouw opvolgen van de mondkemperplicht, al worden andere coronamaatregelen (handhygiëne, afstand houden en sociale contacten beperken) in dezelfde mate opgevolgd.
- De mate waarin men de coronamaatregelen op langere termijn opvolgt hangt samen met motivationele aspecten voor deelname aan het speekseltestprogramma: als men meer vrijwillig gemotiveerd is, deelname eraan meer als de norm ziet, het risico op besmetting hoger inschat en er meer bezorgd om is zal men de maatregelen beter blijven opvolgen. Anderzijds is de verwachting dat speekseltesten leiden tot toegenomen vrijheid negatief geassocieerd met het opvolgen van de maatregelen.
- Er bestaat heel wat enthousiasme voor het project, wat blijkt uit het feit dat ...
  - ... deelnemers in sterke mate vrijwillig gemotiveerd zijn voor de speekseltesten, terwijl de extra inspanning en wantrouwen slechts een beperkte rol spelen.
  - ... het project bij aanvang sterk geapprecieerd wordt en dat de waardering doorheen het project nog toeneemt.
- Een ondersteunende en motiverende rol vanuit de projectverantwoordelijken en schooldirectie draagt bij tot een verbeterde motivatie, het duurzaam volgen van de maatregelen en een hogere appreciatie van het project.

Luik 1: Onderzoeksresultaten

Wie nam aan deze studie deel? Beschrijving van de steekproef en methode

Aan deze studie namen 56 scholen vrijwillig deel. Niet enkel leraren (78%), maar ook omkaderend onderwijspersoneel (onderhoudspersoneel, opvoeders, secretariaatsmedewerkers, en directies). Zowel een experimentele of testgroep (N = 1194), die bestond uit een mix van Nederlandstalige (71%) en Franstalige deelnemers (29%), als een Nederlandstalige controlegroep (N = 241) vulden een pre- en postmeting in. Er waren 3 weken tussen beide metingen. Deelnemers in de testgroep legden wekelijks een speekseltest af en vulden - naast de pre- en postmeting - ook twee tussentijdse, wekelijkse metingen in waarmee hun mentale gezondheid en gedrag van meer nabij werd opgevolgd (respectievelijk 1 en 2 weken na de premeting). Tabel 1 geeft het onderzoeksdesign weer. Omdat er geen Franstalige controlegroep werd gebruikt, werden enkel de Vlaamse deelnemers betrokken bij de analyses van de contrasten tussen de test- en controlegroep. Voor analyses die exclusief op de experimentele groep werden uitgevoerd, werden zowel Nederlandstalige als Franstalige deelnemers opgenomen.

Tabel 1 – *Onderzoeksdesign met aantallen per groep en meetmoment*

	Premeting	Tussentijdse meting 1 (na 1 ^{ste} speekseltest)	Tussentijdse meting 2 (na 2 ^e speekseltest)	Postmeting (na 3 ^{de} speekseltest)
Timing	28 februari	7 maart	14 maart	21 maart
Testgroep	1194	764 (63.9%)	718 (60.0%)	493 (41.2%)
Controlegroep	241			124 (51.5%)

Note. Percentages verwijzen naar proportie deelnemers aan follow-up metingen ten opzichte van baseline meting

De gehele steekproef (premeting) was gemiddeld 43 jaar oud met 15 jaar werkervaring, 77% waren vrouwen. Zowel binnen de test- als de controlegroep werd er uitval vastgesteld over de verschillende meetmomenten. Het aantal deelnemers in de testgroep daalde over de vier meetmomenten (zie tabel 1), maar de deelnemers aan meetmomenten 2 tot en met 4, die de vragenlijsten invulden, bleken niet systematisch te verschillen van niet-deelnemers inzake socio-demografische kenmerken of antwoordpatroon op de premeting. Eenzelfde vaststelling werd gedaan binnen de controlegroep. Dit wijst erop dat noch in de experimentele, noch in de controlegroep de uitval systematisch is. Toch dient opgemerkt te worden dat het hier om een selectieve steekproef gaat die deelnam aan de studie: scholen kozen zelf om deel te nemen en binnen scholen namen vermoedelijk vooral gemotiveerde leraren deel aan de premeting. Deze "zelfselecties" kunnen voor een overschatting zorgen van de motivatie- en appreciatiecijfers. We dienen dan ook voorzichtig te zijn bij het veralgemenen van deze resultaten naar andere doelgroepen.

Vraag 1: Verbeterd de mentale gezondheid van het onderwijspersoneel?

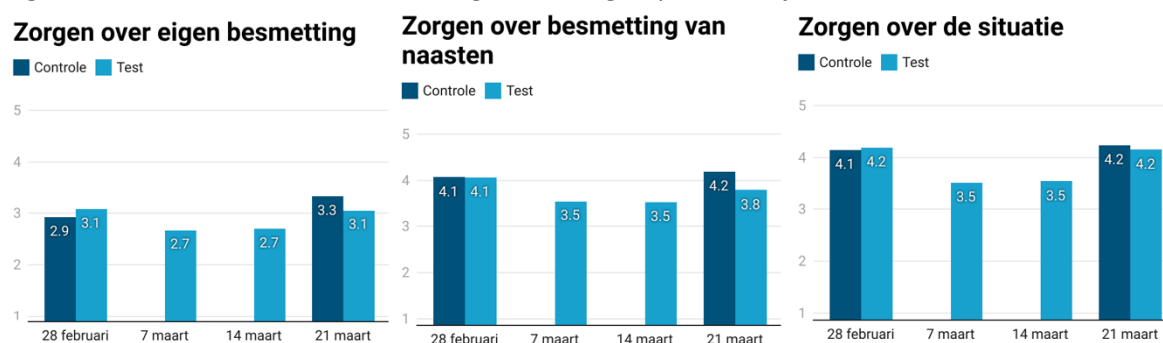
Vertoont het schoolpersoneel in de testgroep een verbeterd welbevinden? Verschillende bronnen van angstige bezorgdheid werden gemeten (i.c., bezorgdheid over besmetting van zichzelf of van naasten, de bezorgdheid over de evolutie van de situatie), evenals risicoperceptie (i.c., risico voor eigen besmetting of van naasten), de levenstevredenheid en vitaliteit. Een analyse van de verschillende antwoordpatronen in de test- en controlegroep leverde verschillende significante resultaten op, al moet opgemerkt worden dat de effecten klein of zelfs heel klein zijn in termen van effectgrootte.

- De **angstige bezorgdheid** over besmetting van zichzelf en naasten en over de evolutie van de situatie steeg in de controlegroep, terwijl deze stabiel bleef in de testgroep (zie figuur 1a). De angstige bezorgdheid binnen de testgroep vertoonde een U-vormig patroon: de bezorgdheid

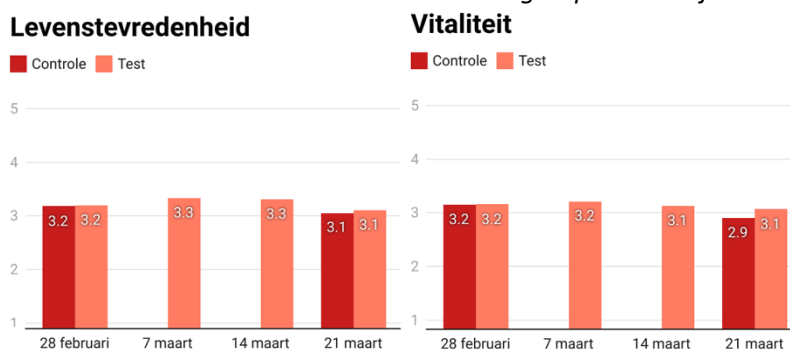
nam in de eerste week af, maar steeg dan opnieuw tot het initiële niveau. We vermoeden dat deze evolutie enerzijds kan toegeschreven worden aan de stijgende coronacijfers. De effecten voor bezorgdheid om de situatie waren erg klein, terwijl de angstige bezorgdheid om besmetting iets groter was. Dit is erg logisch omdat diverse andere factoren inspelen op de bezorgdheid rond de evolutie van de situatie dan deelname aan speekseltesten (vb. (uitgestelde) beleidsbeslissingen; stijgende cijfers).

- Het **risicobesef** nam in beide groepen gelijkmatig toe. Deelnemers aan het speekselproject schatten de fragiliteit van de huidige situatie (i.c., toenemende coronacijfers) dus even hoog in als deelnemers uit de controlegroep, maar waren er minder bezorgd om (zie figuur 1b). De verschillende handelingen die deelnemers dienen uit te voeren (speeksel aanmaken, buisjes inleveren, testresultaten nakijken) kunnen dit blijvend risicobesef verklaren.
- Terwijl deelnemers uit de controlegroep een daling in vitaliteit ervaarden, was dit niet zo voor deelnemers aan het speekselproject. Vergelijkbare verschillen werden niet vastgesteld voor de gemiddelde levenstevredenheid (zie figuur 1c), al bleken deelnemers aan het speekselproject in de eerste week een **bepaalde, onmiddellijke winst in levenstevredenheid** te ervaren die echter niet standhield tot de postmeting (omgekeerd U-vormig verband).

Figuur 1a – Evolutie in verschillende zorgen tussen groepen over tijd

Figuur 1b. Evolutie in levenstevredenheid en vitaliteit tussen groepen over tijd

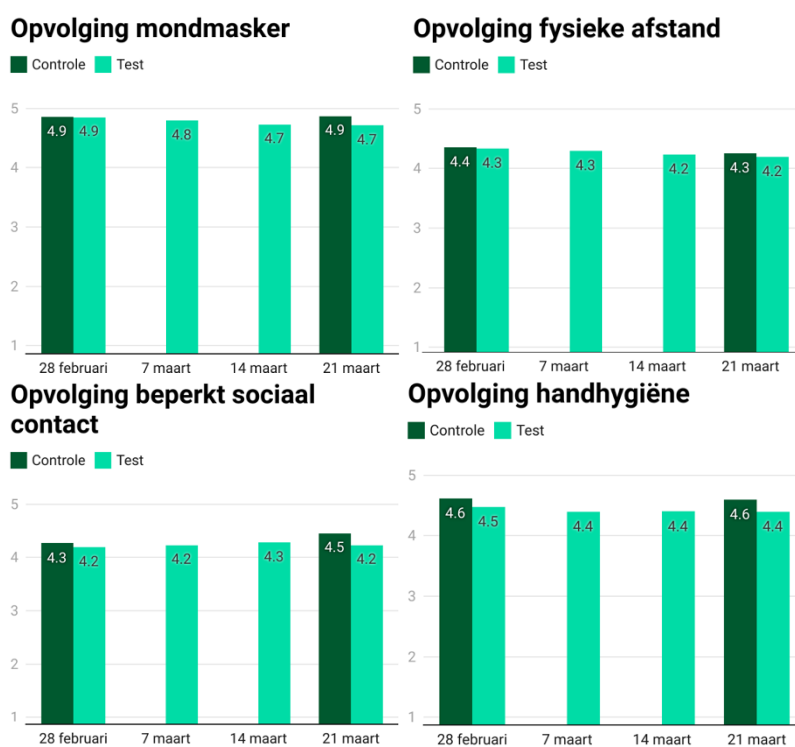
Vaststelling 1: Deelname aan het speekselproject vormt een beperkte buffer tegen een stijging van angstige bezorgdheid zonder dat het gepaard gaat met een verminderd risicobesef. Het beschermt in enige mate tegen een daling in vitaliteit en zorgt voor een onmiddellijke, maar wel beperkte en tijdelijke verbetering van de levenstevredenheid.

Vraag 2: Volgen deelnemers aan het speekselproject de maatregelen minder trouw op?

Deelname aan het testprogramma zou een vals gevoel van veiligheid kunnen induceren en/of kunnen leiden tot **risicocompensatie** (zie Trogen & Kaplan, 2021). Dit zou een ongewenst effect

kunnen hebben op het opvolgen van de coronamaatregelen. Uit figuur 2 blijkt dat deelnemers erg trouw de maatregelen opvolgen (cfr. hoge gemiddelde scores) en hun deelname aan het speekselproject niet gepaard ging met een gemiddelde daling in het volgen van de maatregelen in hun geheel, al was er wel een lichte daling merkbaar voor het dragen van mondmaskers. In een tweede stap gingen we na of het **motivationale profiel** van de deelnemers bij de start van het programma van belang was voor het opvolgen van de maatregelen op de drie vervolgmetingen (zie figuur 3). Deelnemers die het testprogramma bij de aanvang ervan zagen als een ingangspoort naar meer vrijheid voor zichzelf, volgden de maatregelen minder goed op tijdens de drie daaropvolgende weken¹. Diegenen die de speekseltesten daarentegen zagen als bescherming van zichzelf en de anderen en als een middel om de scholen open te houden bleven over de langere termijn de maatregelen trouwer opvolgen. Hoe meer deelname aan het speekselproject als een norm beleefd werd op school, en hoe meer risicobewustzijn en angstige bezorgdheid deelnemers uit het speekselproject rapporteerden, hoe trouwer ze de maatregelen bleven opvolgen tijdens de drie daaropvolgende weken. De vastgestelde effecten zijn beperkt, maar dit is enigszins begrijpelijk omdat niet de motivatie voor het volgen van de maatregelen maar voor deelname aan de speekseltesten in kaart werd gebracht. Er kan een spill-over effect optreden van motivatie voor speekseltesten naar motivatie voor de maatregelen, die op hun beurt dan een sterker verband vertonen met gedrag.

Figuur 2. Evolutie in het opvolgen van verschillende coronamaatregelen tussen groepen over meetmomenten

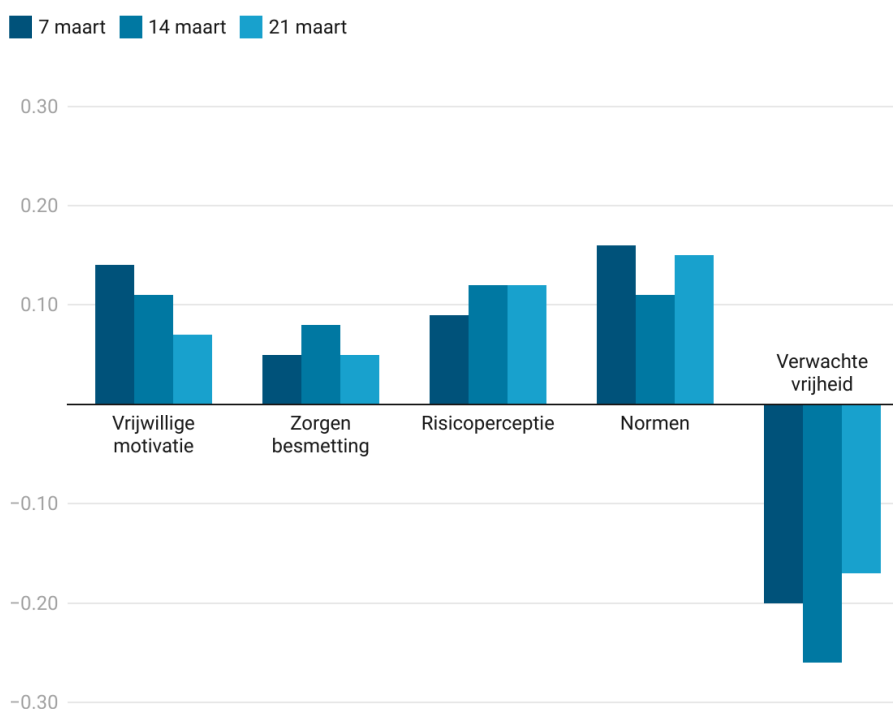

¹ Dit negatieve verband voor de te verwachten voordelen van het speekselproject werd niet vastgesteld voor de verwachting van toegenomen verbondenheid en veiligheid. Vrijheidsaspiraties blijken dus vooral een valkuil voor het blijvend opvolgen van de maatregelen.

Figuur 3.

Unieke bijdrage van diverse motivationele aspecten in het volgen van de maatregelen (uitgedrukt aan de hand van een gestandaardiseerde beta-coëfficiënt van een meervoudige regressie-analyse)

Opvolging van de maatregelen

Motivationele aspecten

- *Vrijwillige of autonome motivatie*: drukt de mate uit waarin men ten volle overtuigd is van de meerwaarde en noodzaak van speekseltesten, bijvoorbeeld omdat het bescherming biedt voor zichzelf, naasten, of de populatie en de scholen helpt open te houden.
- *Normen*: drukt de mate uit waarin men percipieert dat anderen vinden dat deelname aan deze speekseltesten belangrijk is.
- *Uitkomstverwachtingen*: drukt de verwachte positieve effecten uit van deelname aan speekseltesten, waaronder verwachting van toegenomen vrijheid, verbondenheid en connectie met anderen, en veiligheid.
- *Moeite* drukt de mate uit waarin zich laten testen een grote inspanning vergt.
- *Wantrouwen* drukt de mate uit waarin men de doeltreffendheid van de speekseltesten of de persoon die de speekseltesten aanbeveelt, wantrouwt.

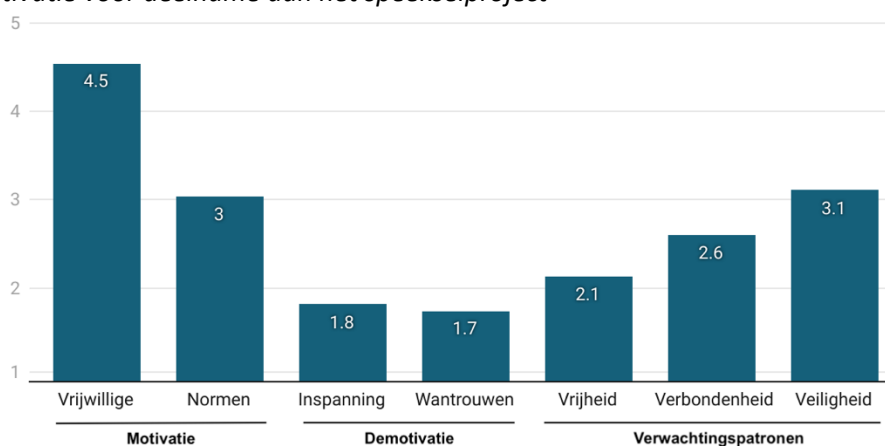
Vaststelling 2: Deelnemers aan het speekselproject volgen iets minder trouw de mondkemperplicht op, maar verschillen niet van de controlegroep voor de andere coronamaatregelen (handhygiëne, afstand houden en sociale contacten beperken). De opvatting dat speekseltesten leiden tot toegenomen vrijheid is negatief geassocieerd met het opvolgen van de maatregelen, terwijl de overtuiging van het collectief belang van de testen en de perceptie dat deelname ook de norm is positief geassocieerd is met het volgen van de maatregelen.

Vraag 3: In welke mate wordt het project gewaardeerd?

Verschillende resultaten tonen aan dat het speekseltestproject goed wordt gewaardeerd.

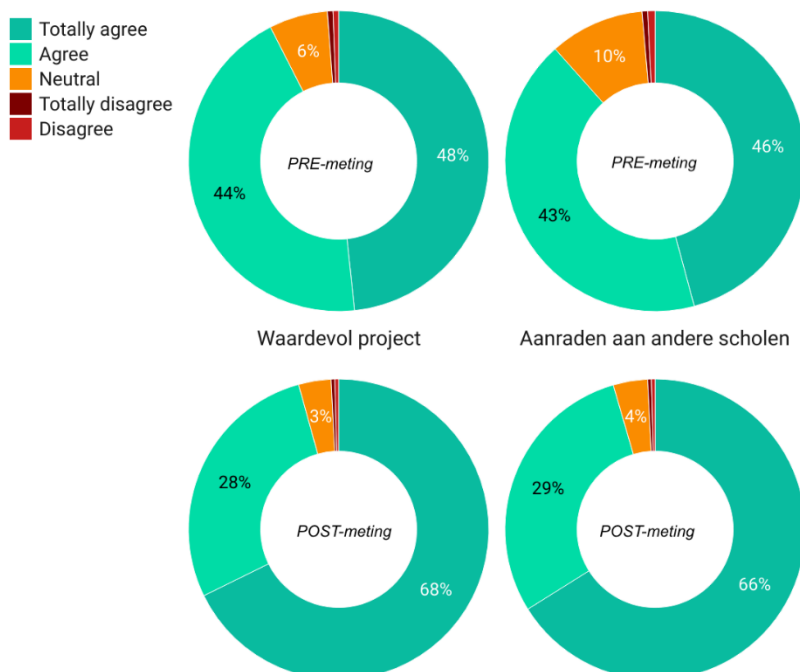
- Deelnemers zijn bij aanvang van het project gemiddeld sterk overtuigd van het belang van speekseltesten. Demotiverende factoren wegen veel minder sterk door (zie figuur 4). Verder blijkt dat deelnemers uiteenlopende verwachtingen hebben over de mogelijke voordelen van dit project.

Figuur 4. Motivatie voor deelname aan het speekselproject

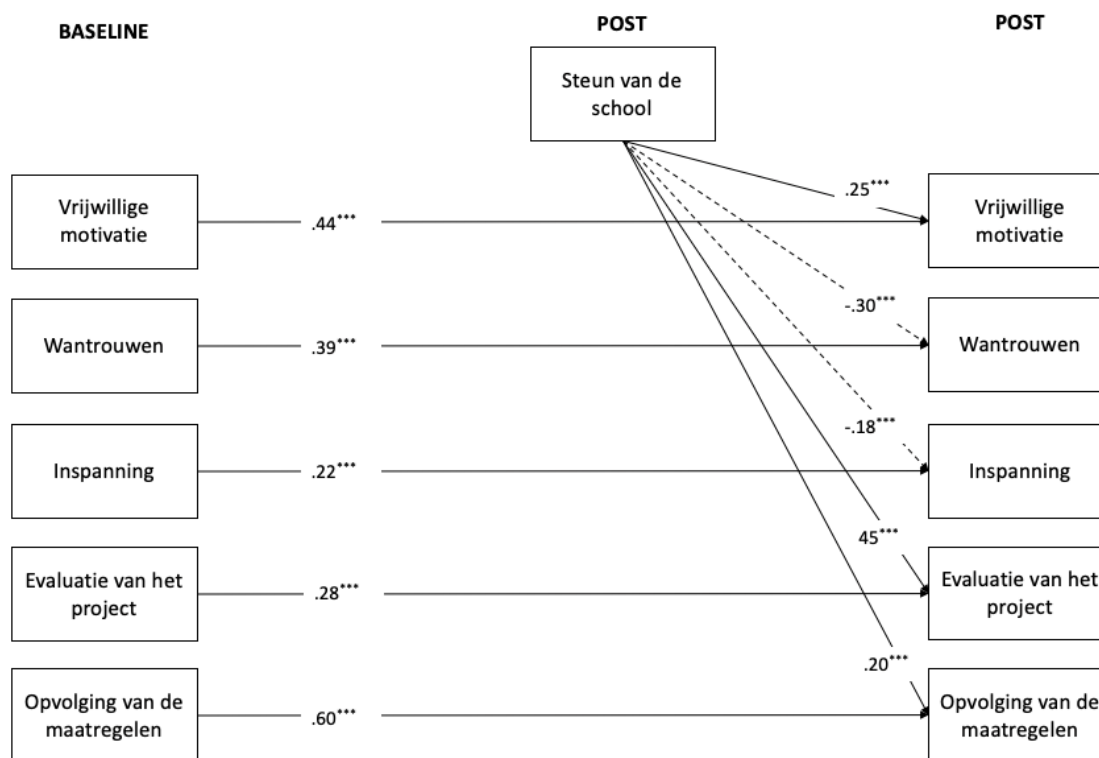
- Het project wordt bij aanvang positief gewaardeerd en deze **waardering** stijgt nog in de postmeting. 96% vindt dit een (erg) waardevol project en 89% zou dit (erg) sterk aanbevelen aan andere scholen (zie figuur 5). Eén kanttekening: deelnemers die onduidelijke testresultaten kregen (7%) vertoonden geen stijgende waardering over de meetmomenten en ontwikkelden iets meer wantrouwen ten aanzien van de speekseltesten.

Figuur 5. Waardering van het project tijdens pre- en postmeting

- **Ondersteuning** door de projectverantwoordelijken en directie die als behulpzaam en motiverend werd ervaren, droeg bij tot een stijging in de vrijwillige motivatie, een hogere waardering van het project, het beter naleven van de maatregelen en een afname van demotiverende factoren (wantrouwen, moeite) in vergelijking met de premeting (zie figuur 6).

Figuur 6 - Rol van ondersteuning vanuit de school op motivationele factoren over tijd

Vaststelling 3: Het project wordt bij aanvang erg gewaardeerd en deze waardering neemt nog toe naar het einde. Deelnemers zijn in sterke mate gemotiveerd voor deelname aan de speekseltesten. Een ondersteunende en motiverende attitude bij de projectverantwoordelijken en de schooldirectie stimuleert de motivatie en verhoogt de appreciatie van het project.

Luik 2: Beleidsaanbevelingen

Motiverende interventies voor directies en projectverantwoordelijken

Verschillende interventies zijn mogelijk om gunstige types van motivatie voor het project te stimuleren en om obstakels voor deelname weg te werken:

Type (gebrekkige) motivatie	Motivationale actie
Vrijwillige motivatie	<ul style="list-style-type: none"> • Expliciteer het 'waarom' en cultiveer een prosociaal doel: <ul style="list-style-type: none"> ✓ Veiligheid: vermijden van uitbraken en elkaar beschermen ✓ Welbevinden & leerproces vrijwaren door scholen open te houden ✓ Versterken verbinding en motivatie om de maatregelen te blijven volgen

	<ul style="list-style-type: none"> • Laat schoolpersoneel getuigen over hun motivatie; ontwikkel een videoclip met een motiverende getuigenis om te verspreiden onder geïnteresseerde scholen • Volg het ritme van het schoolpersoneel om tot deelname te beslissen (dit is: vermijd externe druk). Ga in dialoog met het onderwijspersoneel en bied keuze over het al dan niet deelnemen. Voorzie bedenktijd, waarbij je tegelijkertijd de connectie behoudt. • Stel de engagementen die gemaakt worden met de school op in samenspraak met alle betrokkenen (personeel, leerlingen, ouders,...).
Realistisch verwachtingspatroon	<ul style="list-style-type: none"> • Wijs op het belang van solidariteit en collectief belang • Ontmoedig eigenbelang als motief door expliciet te stellen dat testen geen toegangspoort zijn naar individuele vrijheid
Realistisch risicobewustzijn	<ul style="list-style-type: none"> • Zorg voor een realistisch risicobewustzijn door transparant te communiceren over de blijvende risico's na negatieve test: <ul style="list-style-type: none"> ✓ Ontwikkel een videoclip die het abstract risico op blijvende besmetting aanschouwelijk maakt ✓ Blijf benadrukken dat het volgen van de preventieve maatregelen essentieel is en blijft • Toon infographics die verduidelijken wat een valse negatieve test betekent
Moeite	<ul style="list-style-type: none"> • Zorg voor een helder, gevisualiseerd stappenplan zodat mensen goed weten wat verwacht wordt • Laat onderwijzend personeel getuigen over de procedure en inspanningen • Concretiseer engagement via het formuleren van implementatie-intenties, die specificeren 'wie wat doet als wat gebeurt'. Vb. "Als een leerling in quarantaine moet, dan zorgt X voor de notities van Frans en Y voor de notities van chemie. We bezorgen deze per mail op de dag zelf" • Formuleer engagement niet enkel op een negatieve wijze (bijv. kinderen mogen niet naar school), maar voorzie een positief, ondersteunend alternatief bijv. wat wordt van ouders verwacht als hun kind dient thuis te blijven? Welke hulpmiddelen zijn er om werk en gezin op dat moment te combineren? Hoe kunnen ze dit communiceren naar hun werkgever?)
Wantrouwen	<ul style="list-style-type: none"> • Geef voldoende informatie over de speekselafnames. <ul style="list-style-type: none"> ✓ Verwijs naar de toelichtingen van prof. Goossens over het gebruik van de speekselstaal. ✓ Stel een rubriek met 'Frequently Asked Questions' samen of neem een videoclip op met gevatte antwoorden op vragen
Normerend karakter	<ul style="list-style-type: none"> • Deel jullie engagementen met leerlingen, CLB-medewerkers, leraren en ouders = publiek kenbaar maken <ul style="list-style-type: none"> ✓ Nieuwsbrief ✓ Website ✓ Posters ✓ Sleutelhangers etc.

	<ul style="list-style-type: none"> • Koppel terug hoeveel personen dankzij het project vroegtijdig werden gedetecteerd = expliciteer de winst
--	---

Valkuilen en aandachtspunten

Voor de implementatie van dit project dient met volgende aandachtspunten rekening gehouden te worden om het onthaal ervan te optimaliseren.

- **Gepaste kadering:** De lancering van deze actie moet goed toegelicht worden zodat actoren in het onderwijsveld (leraren, scholen, CLB-medewerkers) het project niet ervaren als een extra belasting, een blijk van wantrouwen of een teken van gebrekkige appreciatie voor de inspanningen die zij al vele maanden leveren. Het wordt best gekaderd als een actie om de fysieke veiligheid van alle betrokkenen te verbeteren en die een meerwaarde biedt voor het welzijn van de leerlingen en schoolpersoneel.
- **Betrokkenheid werkveld:** Het hele werkveld dient betrokken te worden om te komen tot een gedragen en haalbare aanpak. De motivationele factoren die in dit rapport benoemd worden dienen in overleg met het werkveld een concrete invulling te krijgen. Best is dat een 'road-book' wordt opgemaakt met de verschillende cruciale stappen en methodieken. Idealiter wordt het stappenplan op regelmatige basis geëvalueerd en bijgestuurd indien nodig.
- **Publieke component:** Het bekendmaken van de engagementverklaring kan de betrokken actoren motiveren om aan het project mee te werken, maar het kan ook andere scholen motiveren om een gelijkaardige aanpak toe te passen. Een valkuil van het breed bekend maken van een engagementsverklaring is wel dat deze een druk meebrengt om resultaat te boeken en mogelijk tot culpabilisering leidt indien er een lokale uitbraak is ('Jullie verbintenis was niet sterk genoeg, kijk nu!'). Het engagement wordt dan ook best enkel gedeeld tussen de betrokken actoren op een school en anoniem geregistreerd op een publieke website. In dit laatste geval wordt het duidelijk hoeveel scholen een engagement aangaan.